

NORDISK NUMISMATISK ÅRSSKRIFT 1949

NORDISK NUMISMATISK UNION

OLAUS MAGNUS SOM NUMISMATIKER

AV JOHN GRANLUND

Redan för sexton år sedan påvisade N. L. Rasmusson i Numismatiska Meddelanden, att Olaus Magnus kan göra anspråk på att vara den förste svenske myntsamlare, som vi känna¹. I sitt brev av den 10 februari 1555 till kardinal Granvelle, kejsar Karl V:s statssekreterare, skriver Olaus Magnus bland annat, samtidigt som han bifogar sitt i januari utkomna historieverk, *Historia de gentibus Septentrionalibus*: »Jag har några guld- och silvermynt som nyttjats före Konstantin den store, vilka jag skall skicka en annan gång till Er benägenhet, om så önskas, tillika med några gamla gravskrifter.»² I bouppteckningen efter Olaus Magnus, daterad den 2 augusti 1557, förtecknas också i tre poster antikvariska mynt och medaljer, som Olaus Magnus bevarat för egen del.³

Utom att samla mynt ingick i Olaus Magnus' antikvariska intressen även att samla in uppgifter om penningväsendet. De speciellt numismatiska kapitlen avtryckas här i bilagan s. 51 ff. efter romupplagan 1555 jämte Michaelisgilletts översättning, på några punkter korrigerad av författaren. Vad Olaus Magnus funnit och antecknat visar sig vara hämtat ur tre olika slags källor: den muntliga tradi-

¹ Numismatiska Meddelanden XXVII. Sthlm. 1933, s. 135.

² Handlingar, historiska 28: 3. Briefe von Johannes und Olaus Magnus ... ed. Gottfried Buschbell. Sthlm. 1932, s. 103: »Habeo nonnulla aurea < et argentea > numismata ante Constantinum Magnum usitata, que ad beneplacitum alias si ita desideratur cum aliquot antiquis epitaphiis mittam ...»

³ Handlingar, historiska 12 N. 2, 2. Bidrag till Olai Magni historia ... ed. H. Hjärne, s. 5 f. »Item dodeci medaglie piccole et 4 pesse d'argento in una altra borsa. Item in uno altro masso di carta 3 pesse d'argento grosse con certe figure ... Item in una altre borsa di corio ... una medaglia de Maximiliano imperatore indorata.»

tionen, historiska dokument, fast icke längre tillgängliga för oss, samt litteratur av skiftande slag. En granskning av Olaus Magnus' notiser om penningar ger vid handen, att han icke har »hittat på» någonting. Två omständigheter, för övrigt rätt välbekanta, vålla att Olaus Magnus stundom ter sig en smula främmande för oss och gör oss oroliga, när hans sakuppgifter icke omedelbart kunna få bekräftelse från annat håll. Den ena är, att han förankrar Sveriges historia vid folkvandringss-goterna, närmare bestämt i viss mån räknar som svensk forntidslitteratur de litte-rära minnesmärkena av och om östgoterna. Den andra är, att Olaus Magnus räk-nar in sägnen, antingen i form av muntlig folksägen eller litterärt fixerad sägen, bland källorna till numismatiken.

Skilja vi ut goticismen och sägnen ur de numismatiska kapitlen i historieverket återstår en hel del konkreta notiser, som röra penningväsendet. Att lägga fram dessa notiser vid sidan av de historiska källorna eller, om detta icke lyckas, belysa dem med historiskt material, är av ett visst principiellt intresse. Jag menar, att vi härigenom få några hållpunkter för att bedöma Olaus Magnus som kultur-historisk författare.

Magnus Aurelius Cassiodorus (omkring 490–580) var för Teoderik den store ungefär vad Peter av Vinea var för kejsar Fredrik den andre. Cassiodorus' verk *Varia* är en samling officiella skrivelser med en karakteristisk och originell stil, av många kallad svulstig. I stället för att på barbarers sätt dela ut order eller med passande hotelser och invektiv skälla ut och sätta fart i försumliga ämbetsmän får han dessa att lyssna till en lärd och spetsfundig visdom. Man har ibland an-ledning misstänka att lärdomen i denna var avsedd att bibringa både brevut-färdaren och brevemottagaren tidens kristna hellenistiskt-romerska bildning, i en dosering, som kunde förenas med brevets egentliga ärende.

Av alla författare, som den boksynte Olaus Magnus begagnat, har han älskat Cassiodorus mer än någon annan. Cassiodorus' formuleringar ringa i hans öron, och han har utnyttjat honom även i många fall där han icke uppger det. Bland annat har Cassiodorus enligt Olaus Magnus' mening givit den mest övertygande motiveringen för värdet av stabila mynt och stabila mått i ett brev, som han låtit konung Teoderik utfärda något av åren 507–511⁴. Det omtalas i detta brev, som

⁴ Cassiodorus, *Variae*. Rec. Mommsen. 2. *Monumenta Germaniae historica* XII. Berlin 1894. Lib. I: 10, 5–6, s. 19. »Et quoniam delectat nos secretiora huius disciplinae cum scientibus loqui, pecuniae ipsae quamvis usu celeberrimo viles esse videantur, animadvertendum est quanta tamen a veteribus ratione collectae sunt. sex milia denariorum solidum esse voluerunt, scilicet ut radiantis metalli formata rotunditas aetatem mundi, quasi sol aureus, convenienter includeret. senarium vero, quem non inmerito perfectum antiquitas docta definit, unciae, qui mensurae primus gradus est, appellatione signavit, quam duodecies similitudine mensium computatam in librae plenitudinem ad anni curricula collegerunt. . . . merito ergo dicitur libra, quae tanta rerum est consideratione trutinata. talia igitur secreta violare, sic certissima velle confundere, nonne veritatis ipsius videtur crudelis ac foeda laceratio? . . . constet populi pondus ac mensura probabilis, quia cuncta turban-tur, si integritas cum fraudibus misceatur.«

Olaus Magnus delvis avtrycker ordrätt, att på Konstantin den stores guldsolidus gingo 6000 koppardenarer eller nummi⁵. Det är bekant, att man höll fast vid denna officiella kurs fram till kejsar Justinianus, men redan tidigare hade antalet denarer börjat stiga⁶. Frågan om kopparkursen och myntförsämringen kunna vi emellertid gå förbi i detta sammanhang. Konstantins solidus jämföres i brevet med solen och talet sextusen med den bibliska världsveckan, som omfattar 6000 år⁷.

På samma sätt spekuleras i brevet över pundet, libra. Utgångspunkten är, som det heter, det fullkomliga talet *sex*, som, använt i viktsystemet, fick namnet *uns*, *uncia*. Multipliceras detta fullkomliga tal, nämligen *sex*, med antalet månader i ett år erhåller man ett pund, en libra⁸. På Konstantins pund räknades sjuttio två solidi. Resultatet av och ändamålet med dessa spekulationer formuleras på följande sätt av Olaus Magnus i nära anslutning till Cassiodorus' text: »Med skäl bär sålunda pundet sitt namn [libra], då det avvägs på grundvalen av så djupgående betraktelser. Fördenskull förtjänar ock den, som förvanskar det, att straffas som en grym fiende och undertryckare av sanningen, ty då felfriheten i mått och vikt svekligen rubbas, upplöses samfundsordningen»⁹.

För Olaus Magnus ha dessa spekulationer ett symboliskt intresse genom egenkapen att höja upp mynt och mått liksom i en högre sfär, som kunde tänkas vara normgivande för folkets styresmän, liksom lagar och rätter var det för undersåtarna. Härtill kom, att dessa spekulationer hade förmågan att skapa vördnad för forntiden och bildningstraditionen. Härvidlag stod Olaus Magnus på en vida mera upplyst ståndpunkt än t.ex. Olaus Petri, som plågade sig med apokalyptiska

⁵ Olaus Magnus, *Historia de gentibus Septentrionalibus*, Roma 1555, XIII: 47 börjar hithörande framställning med orden »*Pecuniae ipsae quamuis*» ordrätt fram till »*convenienter includeret*» så när som på att han utbytt animadvertendum mot scrutandum. I Michaelisgillets översättning vol. 3, s. 86 f. lyder texten: »Hvad penningar angår, aktas de väl på grund af sitt ideliga bruk för ringa ting, men det är väl värdt – såsom Cassiodorus i I. boken framhåller . . . – att undersöka, hvilken djupsinnig beräkning de gamle lade till grund för bestämmande af deras värde. De befinnas sålunda hafva velat, att 6.000 denarer skulle utgöra en solidus. Härmed åsyftade de, att den strålände metallen, formad till en rund skifva, liksom en gyllene sol skulle träffande i sig innesluta talet för världens ålder».

⁶ F. Kraus: *Die Münzen Odovacars und des Ostgotenreiches in Italien*, Halle 1928, s. 13 ff. Se också Harold Mattingly, *Roman Coins*, London 1928, s. 229 ff.

⁷ Den gamla idén om en världsvecka på sex årtusenden ansluter till skapelseberättelsen och Psaltaren 90: 4 och Petrus andra brev 3: 8. A. T. Heerklotz (*Die Variæ des Cassiodorus senator als kulturgeschichtliche Quelle*, Heidelberg 1926, s. 45 f.) menar, att Cassiodorus erhållit sin kunskap i dessa stycken av sin gode vän, filosofen Boëthius. I varje fall återfinnes en utläggning av världsveckan hos kyrkofadern Firmianus Lactantius, som var anställd hos Konstantin den store som lärare. Se hans *Divinae institutiones* VII: 14.

⁸ Texten hos Olaus Magnus överensstämmer med Cassiodorus text. Michaelisgillets översättning har råkat bli fullständigt obegriplig. Jag översätter: »Sextalet [Senarium] åter, som den bildade forntiden med rätta betecknade såsom ett fullkomligt tal, markerades särskilt genom att benämnas *uncia*, som är en ursprunglig vikt; ty om man multiplicerade det med tolv, i likhet med årets månader, fick man ett fullt pund i anslutning till årets kretslopp.»

⁹ Texten lyder hos Olaus Magnus: »*Merito ergo libra dicitur, quae tanta rerum est consyderatione trutinata. Ideo eam violans vt crudelis hostis, & veritatis oppressor, merito est puniendus: quia cuncta turbantur. dum ponderis, & mensurae integritas cum fraudibus admisceatur.*»

funderingar över världsveckan i sin skrift »Om werldennes största förwandlingar och ålder»¹⁰.

Särskilt beskryller Olaus Magnus ryssarna för att begagna förfalskat eller efterterapat mynt i sina affärer med svenska undersåtar, finnar och lappar, i yttersta Norden. Han är inne på den frågan i fjärde bokens femte kapitel, i elfte bokens sjätte kapitel och i tjugonde bokens andra kapitel. Utförligast är han i sjätte bokens trettonde kapitel: »Bland folkstammarna i yttersta Norden», skriver han, »brukas hvarken mynt af rent silfver eller af silfverblandad koppar. Detta skyller man de moskovitiska köpmännen, hvilka äro kända såsom falskmyntare... Dock aflöper slikt svek ej ostraffadt i den landsände som här är i fråga. Ty det är en känd sak, att mynt af järn, dem man genom beläggning med tenn gjort glänsande och präglat med konungens och rikets vapen, på sin tid i ofantlig mängd utpräglats till det enfaldiga folket af moskovitiska köpmän, som för dem tillhandlat sig allahanda varor efter sitt skön, men att sedermera de kungliga fogdarna strängeligen bestraffat detta svek». Sedan kommer Olaus Magnus in på falskmyntarnas straff. Han påstår, att ryssar gripits av de kungliga fogdarna och kokats i den smälta metallen, som man fått av de falska mynten. Han säger också, att falskmyntare kokas levande i kokhett vatten eller hängas upp i en hög galge med blänkande mynt anbragta över hela kroppen. »På detta sätt såg jag,» skriver han, »år 1500 en yngling upphängas utanför staden Linköping i Östergötland»¹¹.

I själva verket är detta kapitel bara en utvikning av vad Olaus Magnus skrev år 1539 i sina båda följdskrifter till *Carta marina*¹². Två år dessförinnan, vid

¹⁰ Skriften trycktes först år 1558: »Efter thet nu aff the ytersta werldennes tw tusend, är meer än femtonhundrat framlidhen, och thet ytersta tusendet skal icke bliffua fult. Så moste nu werlden wara j sina ytersta daghar». I den bekanta anklagelseakten mot Olaus Petri av år 1539 anklagas han emellertid redan för att alldeles för mycket syssla med »S. Johannis Apocallipsin». Se närmare E. Linderholm, *Om kometernas och andra naturföreteelsers religiösa tolkning i äldre tider*. Bibelforskaren, 27, tredje häftet, 1910, s. 237 f. Jfr H. Sandblad, *De eskatologiska föreställningarna i Sverige under reformation och motreformation*, Uppsala 1942, s. 72 ff.

¹¹ »Neque puri argenti, vel mixti aeris pecuniarius vsus est apud extremas Septentrionis gentes, ob falsarios Moschouitarum negotiatores, qui Graeca esurie docti, pro gloria, & lucro ducunt, pessima moneta ferro, stanno, plumboque mixto fabricata, quoscunque vicinos, immo longinque distantes circumuenire. Sed nec impune dolus iste cedit illis in ea regione. Compertum etenim est, ferream monetam stanno candore micantem, regni regisque signo insculptam, immensa quantitate Moschouitarum negotiatores alias (emptis pro eorum desiderio omnigenis mercibus, & rebus) simplici populo tradidisse, moxque praefectos Regios ea seueritate fraudem puniuisse, vt in caua fornace supposito igne effunderent hanc monetam, vndeque repetitam, atque in eam bulliente metallo autores perfidissimae fraudis immitterent viuos. Caeteri vero in simili fraude deprehensi, caldariibus impositi, vel aqua feruenti consumuntur, vel in sublimiori trabe circumligata per totum corpus moneta vndique splendente, suspenduntur, quemadmodum anno Domini M.D. extra ciuitatem Lincopensem regionis Ostrogothorum puer existens fieri vidi.»

¹² I *Auslegung* ... skriver Olaus Magnus under litt. C f: »... die Muschouider sein uil listiger in ihren brauchen dann die andern Aber sy berden underbeylen hart gestrafft umb irhe falsche müntz begen die sy in Sueden landt bringen»; och i *Opera breue* ... under samma litt.: »... perche sono astutissimi negociatori, li quali sono spesso puniti con graui supplicii per le republi che appresso a Tornia, mercato della celeberrima Botnia per la portata moneta falsa.»

fredsslutet år 1537, hade ryssarnas mynthistorier varit aktuella på högsta ort och följande bestämmelser omtalas i samband med det svensk-ryska fredsfördraget av detta år. Jag citerar för enkelhetens skull Tegel: »Och bleeff tå thesslijes sambtyckt och beslutet, att intet ondt och falskt Mynt, skulle föras ifrån Rysslandh och hijt in i Rijket, såsom in til then tijdh mycket skeedt war, och om någon medh sådhan oreedeligh handel beslagen, och ther öffuer tilböriligen straffet bleffue, tå skulle fredhen ther egenom icke förbruten, vthan widh macht hollen bliffua»¹³. Tegels källa är bl.a. traktatens latinska text¹⁴ och dessutom har han begagnat den i Riksarkivet befintliga legationsberättelsen¹⁵.

N. L. Rasmusson har lagt ned mycket arbete på att hjälpa mig att få en kommentar till nu diskuterade kapitel, och jag hänvisar till hans egen skrift, »Utländska mynt i svenska myntfynd«, tryckt på engelska i Transactions of the international numismatic congress 1936. Här påpekas, hur Finland intager en särställning i förhållande till moderlandet under medeltiden och nyare tid. De gångbara mynten voro från Tyska orden i Baltikum och ryska denningar. Uppgifter om och fynd av ryska denningar i Sverige äro ej talrika. De som kommit i dagen ha förtecknats av Rasmusson i Fornvännen år 1940¹⁶. Så långt låta sig Olaus Magnus' uppgifter kontrolleras.

Ifråga om straffen för myntförfälskning veta vi, att kokningsstraffet ansetts vara det reguljära straffet för myntförfälskare. Jag stöder mig på Thyréns arbete, Förfälskningsbrotten, där han citerar litteratur av juridisk art, som visar, att kokningsstraffet stått i förgrunden¹⁷. Att detta straff också blivit verkställt visar en uppsats av J. M. Lappenberg för staden Hamburgs vidkommande¹⁸. Ur Hamburgs stads räkenskaper har Lappenberg dragit fram en rad av exempel på kokning av myntförfälskare från och med år 1375 och framåt. Jag skulle också kunna nämna flera arbeten¹⁹, men vi ha mig veterligt icke fått fram ett enda belägg på att kokning av myntförfälskare verkligen använts i Sverige²⁰. Visserligen talar Peder Månsson om, att den, som förfälskar konungens mynt, plägar sjudas, men

¹³ Erich Jörenssohn (Tegel), Konung Gustaffs Histories Andra Deel. 1537. Stockholm 1622, s. 89.

¹⁴ Sveriges traktater med främmande magter ... utgifne af O. S. Rydberg, IV, s. 181.

¹⁵ Sven Ljung, Erik Jörenssohn Tegel. Lund 1939, s. 177 f.

¹⁶ N. L. Rasmusson, Ryska mynt i Sverige och svenska mynt i Ryssland under 1600-talet. Fornvännen 1940, s. 217 ff.

¹⁷ Johan Thyrén, Förfälskningsbrotten, Lund 1895, s. 38, not 4: »Farinacius qu. 115. u. 11 omtalar död genom kokning såsom det reguliera straffet för myntförfälskare.« Se också Reynold Junges Møntmesterregnskaber 1534-1540, Kbh. 1934, s. X.

¹⁸ J. M. Lappenberg, Nachträge über die Hamburgischen Münzbeamten. Zeitschrift des Vereins für hamburgische Geschichte. Neue Folge I: 3. Hamburg 1857, s. 368.

¹⁹ Hans Holst, Norges mynter til slutten av 16. århundre. Nordisk kultur XXIX, s. 116. Om dödsstraffen för myntförfälskning i romersk rätt se Rafal Taubenschlag i Wiadomości numismatyczno-archeologiczne. Band XX, Jahrg. 1938/9, s. 21-23.

²⁰ I Stockholms stads tänkebok I, 1592, s. 83 f., är antecknat domen över två falskmyntare: »at noget aff samma mynt som the myntet hafue skal smältes, och giuthes them i halsenn.« Delinkventerna fingo emellertid nåd. Ett belägg på hängningsstraff meddelas av R. de Roover, Money, banking and credit in mediaeval Bruges, Cambridge, Massachusetts 1948, s. 195, not. 105, från år 1467.

något konkret belägg nämner han icke²¹. Att straffet vid något tillfälle dock förekommit i vårt land, såsom Olaus Magnus säger, är emellertid icke osannolikt.

Säkert belagt i vårt land är däremot hängningsstraffet med de förfalskade mynten på den hängdes kropp. Sex år innan Olaus Magnus såg en sådan missdådare utanför Linköping, kunde »vän av ordning« fröjda sig åt en liknande syn nära Stockholm. I varje fall dömdes enligt Stockholms stads tänkebok för år 1494 en falskmyntare till »rep vtj en wyppa galga vjdh almenningx wegen medh sine hender fore hanom bundne ok samma mynt på hanom och hans sømet«.²² Detta är så långt jag funnit vårt äldsta belägg på ett s.k. speglande straff, vilka särskilt professor Munktel har studerat²³.

Sjätte bokens trettonde kapitel avslutas med upplysningen om att det funnits en mynträtt vid sidan av regentens. Sammankopplad med denna uppgift om mynträtt antydes ett slags myntförening, som omfattade icke blott de nordiska rikena inbördes utan även de tyska hansestäderna. Olaus Magnus skriver: »Fördenskull var det ock genom gammal lag och lovvärd sedvänja närbelägna landsändar emellan stadgat, att rätten att slå laga mynt skulle tillkomma konungar och furstar samt kyrkans högre prelater och ämbetsmän; och härvid följde man för vinnande av bättre endräkt den grundsatsen, att mynt av samma halt eller lödighet borde präglas och vid köp och försäljning erläggas icke blott i Nordens riken, utan även i de tyska sjöstäderna«²⁴. Olaus Magnus återkommer till och anspelar måhända på dessa förhållanden också i femtonde kapitlet i samma bok men lämnar inga ytterligare upplysningar om vad han egentligen syftar på. Man hade icke väntat dessa anteckningar i ett kapitel, som handlar om falskmyntare och deras straff. Det verkar, som om de antingen brutits ut ur ett annat kapitel, som blivit för långt, eller som om Olaus Magnus gömt dem till sist och i en alltför sammanträngd form givit dem plats i ett kapitel, där de icke organiskt hör hemma. Utöver gammal lag och sedvanerätt, som orden falla, lämnas ingen antydan om källan. Det betyder, att Olaus Magnus återger en tradition, men av ordalydelsen kan icke avgöras, om han återger denna efter ett skriftligt dokument, som nu gått förlorat, eller om han stöder sig på den muntliga traditionen. Det är emellertid sannolikt, att traditionslinjen, vilket ursprung den än har, på hans tid levat som ett önskemål eller en strävan.

Vad först en mynträtt vid sidan av regentens angår, antydde Hildebrand på

²¹ Peder Månssons Barnabok, SFSS 43, s. 663.

²² Stockholms stads tänkebok III, s. 192.

²³ Henrik Munktel, Om s.k. speglande straff. Svensk juristidning 1941, s. 261. Munktel återger dock icke något tidigare exempel än från år 1664.

²⁴ »Statutum ergo fuit iuxta leges vetusti temporis, & laudabiles vicinarum prouinciarum consuetudines, vt penes Reges, & Principes, ac maiores Ecclesiastici regiminis proceres, & magistratus, potestas cudendi legalem monetam remaneret, ea potissimum causa & modo, vt vno eodemque grano, seu gradu, vel liga, nedum in Septentrionalibus regnis, sed & vrbibus Germaniae maritimis, in emendo vel vendendo, ob meliorem concordiam, moneta cuderetur, ac expendetur.«

sin tid en biskoplig mynträtt genom att hänvisa till bevarade mynt från kung Valdemars tid²⁵. Sedan dessa mynt omdaterats till Knut Erikssons tid (1167–96) och nya mynttyper med kräkla daterbara till 1200-talets början kommit i dagen är läget ett annat. N. L. Rasmusson har avbildat ett dylikt 1937²⁶. I en liten skrift från 1940 är Rasmusson ånyo inne på andlig mynträtt i Sverige, som han menar kan beläggas ett å två decennier efter Knut Erikssons tid²⁷. Sannolikt härstammar de så kallade Aros-brakteaterna också från ärkebiskoplig mynträtt, enligt vad Rasmusson sökt göra gällande²⁸. Men denna ärkebiskopliga mynträtt är endast belagd genom bevarade mynt. Det är emellertid ingalunda omöjligt, att Olaus Magnus bygger sina uppgifter på en äldre biskoplig tradition. Han känner ärkebiskoparnas roll i riksrådets behandling av frågorna om myntpräglingen. Vissa upplysningar i frågan ge t.ex. ärkebiskop Jakobs brev till Svante Sture av den 2 november 1509 och Svante Stures brev till samma ärkebiskop den 16 februari 1510²⁹. Olaus Magnus säger också i sin sjätte boks fjortonde kapitel, att hans broder, den valde ärkebiskopen Johannes Magnus, i egenskap av medlem i riksrådet skulle ha spelat en roll, när det gällde att avskaffa klippingen. Det var på Vadstena herredag, som slöts i januari månad år 1524. Att tanken på en mynträtt vid sidan om regentens låg i tiden, visa förhandlingarna på denna herredag. Konungen tillstodde riksråden att där i staden upprätta deras eget mynthus och skänkte därtill de kronans myntverktyg som funnos där. Projektet i fråga kom efter allt att döma icke till utförande, men vi ha bevarade två brev från biskop Brask i Linköping, där frågan diskuteras. Det ena är ställt till konungen och det andra till myntmästaren i Västerås, Anders Hansson³⁰.

Vad sedan beträffar det mynt, som var gångbart mellan Nordens riken och hansestäderna, såsom Olaus Magnus antydde, ha vi några fakta att hålla oss till. Genom Rasmussons arbete känna vi nu som en realitet en myntunion mellan Sverige och Norge under Magnus Erikssons tid. Sedermera i början av 1400-talet upphörde den inhemska norska myntpräglingen³¹. Utgångspunkten för den traditionslinje från vetusto tempore, som Olaus Magnus talar om, kan knappast vara någon annan än den örtug om åtta penningar, som Albrekt av Mecklenburg införde under påverkan av det väl ordnade myntsysteem, som de nordiska hansestäderna i förening organiserat. Erik av Pommerns första tid fram till åren 1410–11, från vilken

²⁵ Hans Hildebrand, Sveriges medeltid I. Stockholm 1879, s. 911.

²⁶ [N. L. Rasmusson] K. Myntkabinettet i Fynd och fältarbeten. Tillfällig utställning 1937. Statens historiska museum och Riksantikvarieämbetet, s. 40.

²⁷ N. L. Rasmusson, Kungl. myntkabinettet i Stockholm, år 1938. Nordisk Numismatisk Årsskrift 1939. Stockholm 1940, s. 193 f.

²⁸ N. L. Rasmusson, AROS-brakteater. Ångermanland 1939, s. 48.

²⁹ C. G. Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia V. Stockholm 1884, s. 377 och 385.

³⁰ Hans Hildebrand, Sveriges medeltid I, s. 913 och där åberopade källor.

³¹ N. L. Rasmusson, Studier i norsk mynthistoria under tiden c:a 1270–1513. Fornvännen 1943, s. 267 ff.

tid tyskarna började prägla större enheter, motsvarar realiter ungefär den tid man skulle kunna tro, att Olaus Magnus syftade på, då örtugen och Wittenpfenningen stodoi ungefärlig paritet. Bengt Thordeman har närmare rätt ut dessa förhållanden³².

I sjätte bokens fjortonde kapitel fortsätter Olaus Magnus att utveckla det svenska myntets öden: »Då omsider efter många års förlopp«, skriver han, »dessa nödvändiga och gagneliga bestämmelser begynte föraktas eller falla i glömska eller på grund av vissa styrandes egennytta med flit trampas under fötterna, inträdde i och med myntets förvanskning en stegring av varuprisen utan all likformighet och billighet«. Tiden för Sten Sture den äldres regeringstillträde skildras i Rimkrönikan såsom goda år med ordnat penningväsen³³. Det är den följande tiden framför allt Svante Stures senare år och Sten Sture den yngres regering, som utgör inledningen till den förfallsperiod, som kulminerade med de bedrövliga penningförhållanden som rådde vid Gustav Vasas regeringstillträde. Som Hans Forssell visat, hade redan före Kristian II den »normala« örtugen sjunkit till hälften av det gamla örtugmyntets värde³⁴.

»Dessutom«, fortsätter Olaus Magnus, »förekommo överallt försök till bedrägerier vid byte och handel. Rättegångar fördes både inom och utom landet, ja drogos till och med inför curian, såsom skedde för 50 år sedan³⁵ i ett mål mellan riksförståndaren i Sverige, Sten Sture och falskmyntaren Otto.« Allt detta är välbekanta förhållanden. Otto Brakel, som lyckades undkomma Sten Sture, ehuru han fick sitt gods beslagttaget, klagade inför påven år 1487, bemöttes vid curian av Hemming Gadh, och målet var ej avgjort, när Brakel dog år 1503³⁶.

Däremot äro vi icke lika eniga med Olaus Magnus, när det gäller hans framställning av klippingens historia. Tyska ordens siste högmästare, Albrekt, skulle enligt Olaus ha varit den förste som utgivit klippingar, och Kristian II skulle ha varit hans efter-

³² Bengt Thordeman, Sveriges medeltidsmynt. Nordisk kultur XXIX. s. 62.

Drottning Filippas myntkonvention år 1424 med Lybeck, Hamburg, Lyneburg och Wismar, till vilken H. Grape (Det litterära antik- och medeltidsarvet i Olaus Magnus patriotism. Stockholm 1949, s. 187) hänvisar, hör icke hit, då den allenast gällde den danska søslingen.

³³ Rimkrönikan III: 4, vers. 4591-4608: »J Swerige war sa god aår thå ath span rog för fäm hwita tha monde gå Span korn iiii hwither eller en skilling galtt sa war oppa alth annatt som tha war falth Besthe köpp man wille haffua wtåff gudi war thz besynnerlig gaffua Löde marc sölff tha man för viij marc fik lodhit för x skillinga gik Par oxa the som wåre well hwile wedher viij marc the ey mera gwille Kiött eller flesk wti then stwnd ey mera än vi /6/ hwita stod hwarth pund Oppa aldrahonda war god tiid hwar motte sig glädia oc wara bliid Salth oc hwmbles kom her nog ty att mongtt skepp hiith till Swerige drog. Med aldrahonda som man kwnde begära aff hwilkit riiikt kwnde sig well nära.«

³⁴ Hans Forssell, Sveriges inre historia. Andra delen. Anteckningar om mynt, vikt, mått och varupris i Sverige under de första femtio åren af Vasahusets regering. Stockholm 1875, s. 26.

³⁵ Av denna tidsuppgift har E. Lundmark (Sebastian Münsters kosmografi och Norden. Lych-nos 1939, s. 83) dragit den slutsatsen att nu citerade och ett annat kapitel, nämligen O.M. 6: 12, skulle vara skrivit omkring år 1537. Det är dock högst ovisst om Olaus Magnus anspelar på just det år processen inleddes, eftersom den var aktuell ännu vid sekelskiftet och senare.

³⁶ Gottfrid Carlsson, Hemming Gadh. Uppsala 1915, s. 27 ff. Karin Hagnell, Sturekrönikan 1452-1496, Lund 1941, s. 289 f.

följare³⁷. Så har väl saken framställts för Olaus, men i själva verket har, som Galster visat, Kristian II prioritetsrätt, i det att hans myntmästare redan vid årsskiftet 1518-19 utmyntat 12.880 mark och 14 schillingar »i klippte Penninge og doppelte Skillinge«³⁸. Albrekt däremot utgav sina nödmynt under polska kriget under belägringen av Heilsberg år 1520 bl.a. »Achtgroschen- und Groschenklippen, welche fast aus reinem Kupfer bestanden«, som det heter³⁹. Kristian II:s myntoperationer tillmäter Olaus Magnus i likhet med Gustav Vasa en avgörande betydelse för Kristians framgång.

Klipplingens införande i Sverige omtalas kortfattat; utförligare klippingens avskaffande⁴⁰. Johannes Magnus insatser omtalas, som jag nyss sagt, avseende herredagen i Vadstena år 1524. I realiteten ligger det ju så till, som Alf Johansson framställt saken, att efter värdenedsättningen började krigsfolket »förakta« klippingen och menige man på marknaderna »vedersade« myntet, varefter klippingarna detta år miste sin karaktär av lagligt betalningsmedel⁴¹. Dess slutliga öde skildrar Olaus Magnus på följande sätt: »I följd häraf läto landskapens styresmän eller äldste hopsamla detta mynt och med tillhjälp af skickliga konstnärer därpå gjuta kyrkklockor, Gudi till behag.« Jag vet icke, om denna klerikala tanke på något ställe förverkligades, men otänkbart är väl icke, att någon säck med klippingar fått denna användning efter år 1524. Nathorst-Böös har dragit fram den notisen, att Gustav Vasa vid ett tillfälle skulle ha givit bönderna det rådet, »att om de hade många klippingar och därav göto grytor kunde de sedan säga, att de hade dyrbarare grytor i sina kök än konungen«⁴². Båda notiserna äro väl ekon från den allmänna förargelsen och diskussionerna om vad man skulle göra av klippingen sedan den förlorat sitt penningvärde.

Det femtonde kapitlet i sjätte boken börjar med allmänna diskurser i Peder

³⁷ Olaus Magnus skriver: »Nec longe ab eo tempore Magister Prussiae Albertus (sic enim Ordini Theutonicorum praesidens appellatus est) promoturus graue bellum aduersus Regem Poloniae, monetam multo aere, seu cupro respersam, quadrata figura cudi iussit: quem Rex Daniae Christiernus II. contra Sueones Gothosque pugnaturus secutus, similem monetam, Klipping dictam, fieri praecepit: valoremque maiorem ex autoritate, quam aeris bonitate imposuit vilissimae huic monetae: qua multiplicata, seditiosorumque opera concurrente, in adeptione regni voti compos factus est.«

³⁸ Georg Galster, Christiern II's danske Mønter. Norsk numismatisk forenings småskrifter nr. 3, 1928, s. 11.

³⁹ F. A. Vossberg, Geschichte der preussischen Münzen und Siegel, Berlin 1843, s. 199, § 110.

⁴⁰ Olaus Magnus skriver: »Sed breui momento. Surrexit enim illustris adolescens Gostauus Ericson, qui saeuitiam Christierni fugiens, procerum ac populi consensu, regna Suecorum ac Gothorum gubernanda suscepit, exiguoque temporum interuallo simili multiplicata moneta, atque militibus erogata, Christiernum e regnis totaliter exclusit. Sed nec ita facilis erat introducti numismatis, licet abiectissimi, & per tot ampla dominia dispersi, abrogatio, donec allegatis euidentissimis tam pessimae monetae incommodis, prouida circumspectione D. Ioannis Magni Gothi Legati Apostolici, ac electi Archiepiscopi Vpsalensis, in publico totius regni conuentu, nunquam deinceps valitura abrogaretur.«

⁴¹ Alf Johansson, Penningväsendet under Gustav Vasas regering. Historisk tidskrift. Årgång 46. Stockholm 1926, s. 230 ff.

⁴² Ernst Nathorst-Böös, Gustaf Wasas frihetskipping. Ett bidrag till dess historia. Nordisk numismatisk unions medlemsblad nr. 2, febr. 1946, s. 24.

Månssons stil⁴³, anknyter till, vad som redan är sagt i sjätte bokens trettonde kapitel och slutar med en anhopning av citat från antika källor. I och för sig kunde de vara intressanta att stanna vid, men det skulle i detta sammanhang föra lite för långt. Kärnan i kapitlet är emellertid att visa upp vilka mångsidiga fördelar det land har, som äger ett stabilt guldmynt. Olaus Magnus är angelägen att påvisa, vilken reklam det är. Det plägar »väcka barbariska folkslags beundran och häpnad», säger han, »så att de åstunda att hafva fred med sådana furstar, hvilkas bild slikt mynt visar, eller, om fred erbjudes dem, utan tvekan mottaga den»⁴⁴. Denna reklamsynpunkt återspeglar säkerligen tidens tankar, och det är väl som ett försök att realisera dem, som vi få se det faktum, att konung Hans år 1497 den 4/12 gjorde upp med en myntmästare i Stockholm om guldmyntspräglning⁴⁵; vidare att vi finna spår av att Sten Sture den äldre planerat gyllenmynt kort efter år 1501⁴⁶. Olaus Magnus, som var en man med utpräglat ekonomiskt sinne, och som omsorgsfullt summerat, vad han lagt ut under sina många resor, vad han givit bort i understöd, och vad han lånat ut utan att få tillbaka, uppgiver i regel dessa summor i gyllen. Gyllen var, som bekant, sedan senmedeltiden internationellt handelsmynt i Mellan- och Västeuropa.

För guld visar Olaus Magnus även sitt intresse på annat sätt. Jag förbigår här, att han på sin Carta marina från år 1539 prickat in en guldgruva i nordligaste Sverige, att han utförligt behandlar, hur man utvinner guld ur koppar m.m., vilket är en lång historia, som Carl Sahlin på sin tid rätt ut⁴⁷. Intressant i detta sammanhang är, att Olaus Magnus också påpekar, att guld importerades till Sverige⁴⁸. Detta visar, att han var väl underrättad om de samtida förhållandena i hemlandet, framför allt under den tid han vistades i Danzig. Som Erik Lönnroth

⁴³ Peder Månssons Barnabok, SFSS 43, s. 696: »Konungen skall haffwe gott myntt, ty thet är hans och rijckszens heder nytta och gagn.»

⁴⁴ »Mira igitur vtilitas ad amputandas regionum, ac hominum seditiones, dolos, fraudes, per- iuria, & reliqua indicibilia mala, est in legali & iusta moneta, ex forma signi, materia metalli, ac pondere constans: qualem vetusto tempore regio Aquilonaris cum vrbibus Germaniae conformiter retinens, pacis pulchritudinem habuit, & omnia bona comitantia eam: tantoque temporum spatio eandem obtinere creditur, quanto ea media fouet, & amplectitur, vnde perenniter coalescere possit, hoc est, quod pares pondere & pretio denarii sint, quocunque deducti fuerint in possessionem ali- enae crumenae, praesertim aurei nummi, qui similitudine ponderum, diuersitate imaginum, con- formitate granorum, barbaras nationes ducere solent in admirationem, & stuporem, vt cum talibus principibus, quorum haec signa videntur, pacem cupiant, vel oblatam sine cunctatione susceperint.» Denarii är i Michaelisgilletts översättning oriktigt översatt med »dalerna». Skall vara »penningarna».

⁴⁵ Tryckt i Samling af åtskilliga handlingar och påminnelser, som förmodligen kunna gifwa lius i swänska historien, utgifven af Sven Bring. Lund 1758, s. 267 ff.: »skall han mynte guld oc sölf mynt på Rinske Gylden slag, oc skall huert gylden gielde halffemte mark Stokholms, sa at wegen Kölnisk mark skall holla theraff atten gran oc en pajet fint nobel guld tre graner mindre eller mer, oc skall then skråden af fornewnte Kölniske mark guld holla halffierdesinstiugu oc twå gylden, en orth mindre eller mera.»

⁴⁶ Bengt Thordeman, Sveriges medeltidsmynt. Nordisk kultur XXIX, s. 48. Erik Person, Den äldsta svenska guldmyntningen. Nordisk numismatisk Årsskrift 1937, s. 97.

⁴⁷ Carl Sahlin, Svenskt guld. Fyndhistoriska anteckningar. Rtg 1928. Jfr. också förf., Pecunia coriaria. Nordisk numismatisk årsskrift 1947.

⁴⁸ Olaus Magnus 6: 12.

visat, var det särskilt från och med år 1534 som Gustav Vasa strävade efter att skaffa guld, och de tre åren 1538–1540 fördubblades inköpen av guldmynt till Sverige⁴⁹.

I sextonde kapitlet i sjätte boken återkommer Olaus Magnus i början till det schema över de svenska myntens tillkomst, som han uppdragit i samma boks tolfte kapitel. Då jag ägnat detta kapitel en kommentar i min uppsats *Pecunia coriaria* vill jag icke uppehålla mig vid detta schema nu. Här kan bara anmärkas, att, när Olaus Magnus talat om mynt av enbart koppar, solo aere, som han skriver, endast några gamla litterära belägg finnas härpå, som ha kunnat tolkas i denna riktning⁵⁰. Kopparmynt i egentlig mening ha icke förekommit i Norden fram till Olaus Magnus' tid, men väl till den grad försämrade silvermynt, att de praktiskt taget voro lika med kopparmynt. Hit höra Erik av Pommerns så kallade kopparsterlingar, präglade år 1422, som genast rönt starkt motstånd. Olaus Magnus torde för sin del avse klippingen, när han talar om att den »åsamkade den kungliga skattkammaren och riket oersättliga förluster»⁵¹; när han i samma mening talar om att det gamla bruket att slå mynt av rent silver återupptogs, avser han Gustav Vasas örtugar och fyrkar.

Sextonde kapitlet är i likhet med flera kapitel, som avsluta en längre framställning så komprimerat, för att icke säga abrupt, att det ibland är svårt att fatta, vad Olaus Magnus menar⁵². Kapitlet är måhända, i det skick det föreligger, korrumperat, vare sig detta beror på att Olaus Magnus under tryckningen strukit ned det för hårt, eller någon mening fallit ut. Innehållet i de hastigt skrivna satserna blir emellertid otvetydigt därigenom, att Olaus Magnus' tankar så ofta löpa från nytt till gammalt, från gammalt till nytt. Omedelbart efter det Olaus Magnus talat om det gamla bruket att slå mynt av rent silver skriver han: »Detta mynt gällde olika, allt efter dess prägel, som utgjordes exempelvis af båtar, kronor, björnar, fåglar, hundar, ax eller järnklubbor – allt vapen, de där fördes af olika landskap, konungar, stormän eller samhällen.» *Detta mynt syftar tillbaka på det*

⁴⁹ Erik Lönnroth, *Gustaf Vasas finanspolitik 1538–42. Studier i ekon. o. hist.* Upps. 1945, s. 145.

⁵⁰ Snorre Sturleson, *Konunga-Boken eller sagor om Ynglingarna och Norges konungar intill år 177*. Öfversatt och förklarad af H. O. H. Hildebrand. Första delen. Örebro 1869, s. 16 f. Västgötalagen utgiven av Collin-Schlyter IV: 16, 11. Stockholm 1827, s. 306. Avser biskop Ödgrim från 1100-talet.

⁵¹ Jfr. Gustav Vasas brev av den 25/11 1524. Konung Gustaf den förstes registratur I. s. 273: »finge wij sielffwe aldra storsta scadan aff thet clyppingen swa aff giuch Thy ath wij paa then tidhen ha de tiil thora swmmor wpborith clyppingena wthij scatthen Och worth oss dog aldrich nyttogt tiil en pæningh.»

⁵² »Valuit plurimum vetusto tempore pecunia coriaria, vt superius eodem lib. cap. XII. dictum est: deinde argentea pura, postmodum mixta: quae multis seculis vsque ad haec tempora, etiam in solo aere cusa durauit. Quae cum certis signis monstrata est Regio fisco, ac Reipublicae inferre irreparabilia damna, repetitus est antiquus cudendi modus, scilicet in puro argento, maxime pro mercibus importandis, vel exportandis. Haecque moneta diuerso aestimata est valore, vtpota sub signo nauicularum, coronarum, vrsorum, auium, canum, spicarum, & ferrearum clauarum: quae omnia prouinciarum, Regum, Principum, ac communitatum signa sunt. Hoc autem tempore pura moneta argentea valore vnus floreni abundantissime ad plura centena millia & myriades, annuatim cusa, vsque ad Germaniae, Sarmatiae, & Tartarorum fines exportatur: rursusque veterum Gothorum Regum, Theoderici, Alarici, Theodati, Totilae, Vitigis, & Teiae, monetae aureae regno inferuntur. Maxime delectantur insigniores personae, magnatum signa, faciesque contemplantes.»

gamla bruket, eftersom de uppgivna myntbilderna uppenbarligen härstamma från en myntsamling, vars slitna mynt lämnat utrymme åt fantasien. Icke ens inemot ett par århundraden efter Olaus Magnus' tid kunde en numismatiker som Brenner skilja mellan svenska och utländska präglingar i svenska jordfynd. Båtar förekomma emellertid på mynt, till exempel Karl Knutssons senare örtugar⁵³. Kronor som myntprägel voro som bekant vanliga. Mynt präglade med tre-kronorsvapnet utgavos första gången av Albrekt av Mecklenburg⁵⁴. Björnar är fantasibilder, såvitt det gäller svenska mynt. Möjligen skulle man kunna föreställa sig, som Rasmusson muntligen föreslagit mig, att Johan Sverkerssons brakteater med ett hundhuvud, avbildat till exempel hos Hildebrand I, fig. 500, kunde uppfattas som ett björnhuvud men dessa mynt äro så sällsynta, att man är tveksam inför möjligheten att Olaus sett dem. Fåglar finnas även bland Johan Sverkerssons och Knut Erikssons brakteater⁵⁵. Ax, lat. spicarum, är dunkelt. Kanske åsyftar Olaus Magnus en »vase«, kärve. Järnklubb, lat. ferrearum clauarum, äro okända från svenska myntbilder. Jämför vinjetten på s. 39, vars mynt visa upp kors, krona, två kronor och Sveriges vapen tre kronor samt en bjälke till en vapensköld.

Olaus Magnus fortsätter: »Nu för tiden slås ett mynt av rent silver, motsvarande en florins värde i stor mängd intill flera hundra tusental om året samt utföras ända till tyskars, polackers och tatarers land.« Härmed avses Gustav Vasas dalermyntning från och med år 1534. Mönstret var den så kallade joachimsthalern, som i värde ungefär motsvarade den rhenska gyllen, vilken också kallades florin men hade väsentligt lägre guldinnehåll än den ursprungliga florentinska florinen. *Flera hundra tusental om året* är visserligen överdrift, men år 1545 slogs dock på myntverket i Svartsjö den ansevärda summan av 107848 $\frac{1}{4}$ daler⁵⁶.

Slutorden i kapitlet, som avslutar Olaus Magnus' framställning av mynten, äro ganska svårbegripliga: »Å andra sidan införas i riket guldmynt,« skriver han, »präglade under de gamla gotiska konungarna Theoderik, Atalarik, Theodahad, Totila, Vitiges och Teja. Framstående personer finna ett stort nöje i att betrakta stormäns vapen och bilder.« Fastän Olaus Magnus var samlare av antika mynt, förefaller det ovisst om han kan ha varit i beröring med guldmynt präglade under östgoternas herravälde i Italien. Sådana finnas visserligen bevarade, men blott ett av dessa mynt har en östgotakonungs bild och namn, nämligen Teoderik den store; dessutom finnas, inom parentes sagt, bilder på kopparmynt, präglade av Theodahad och Totila, och på silvermynt präglade av Totila⁵⁷. Rasmusson har för författaren framkastat tanken, att Olaus Magnus möjligen i Rom kan ha sett förgyllda medaljer

⁵³ Hans Hildebrand, Sveriges medeltid I: 2. Fig. 695 och 696.

⁵⁴ Hildebrand a. a. s. 833.

⁵⁵ Hildebrand a. a. fig. 501 och 519.

⁵⁶ K. A. Wallroth, Sveriges mynt 1449–1917. Numismatiska meddelanden XXII, 1918.

⁵⁷ F. Kraus, anförd i not 6.

med gotiska regenters porträtt av liknande typer, som äro avbildade i Guillaume Roville, *Promptuarre de Medailles*, tryckt i Lyon år 1581. Intet är emellertid bekant om att Olaus Magnus skulle förverkligat en önskan att överföra sådana gotiska »guldmynt» till Sverige.

BILAGA

OLAUS MAGNUS GOTHUS: HISTORIA DE GENTIBUS SEPTENTRIONALIBUS

Liber sextus. De Falsariis Monetarum, & poena eorum. Cap. XIII.

Neque puri argenti, vel mixti aeris pecuniarius vsus est apud extremas Septentrionis gentes, ob falsarios Moschouitarum negotiatores, qui Graeca esurie docti, pro gloria, & lucro ducunt, pessima moneta ferro, stanno, plumboque mixto fabricata, quoscunque vicinos, immo longinquè distantes circumuenire. Sed nec impunè dolus iste cedit illis in ea regione. Compertum etenim est, ferream monetam stanneo candore micantem, regni regisque signo insculptam, immensa quantitate Moschouitarum negotiatores alias (emptis pro eorum desiderio omnigenis mercibus, & rebus) simplici populo tradidisse, moxque praefectos Regios ea seueritate fraudem puniuisse, vt in caua fornace supposito igne effunderent hanc monetam, vndeque repetitam, atque in eam bulliente metallo autores perfidissimæ fraudis immitterent viuos. Caeteri verò in simili fraude deprehensi, caldaribus impositi, vel aqua feruenti consumuntur, vel in sublimiori trabe circumligata per totum corpus moneta vndique splendente, suspenduntur, quemadmodum anno Domini M. D. extra ciuitatem Lincopensem regionis Ostrogothorum puer existens fieri vidi. Statutum ergo fuit iuxta leges vetusti temporis, & laudabiles vicinarum prouinciarum consuetudines, vt penes Reges, & Principes, ac maiores Ecclesiastici regiminis proceres, & magistratus, potestas cudendi legalem monetam remaneret, ea potissimum causa & modo, vt vno eodemque grano, seu gradu, vel liga, nedum in Septentrionalibus regnis, sed & vrbibus Germaniae maritimis, in emendo vel vendendo, ob meliorem concordiam, moneta cuderetur, ac expenderetur.

De damnis vilissimae Monetae. Cap. XIII.

Evolvtis demum pluribus annis, statuta tam necessaria, & vtilia dum contemnerentur, aut negligerentur, aut propter priuatam quorundam praesidium cupiditatem studiosè supprimerentur, moneta adulterata rerum pretia sine omni æqualitate, aut æquitate eleuabantur. Praeterea commutatio, seu venditio odiosa vbique intendebatur: lites domi forisue etiam vsque ad Romana tribunalia ante L. annos inter Principem regni Suetiae Stenonem Sture, et Ottonem falsarium monetæ, voluebantur. Nec longè ab eo tempore Magister Prussiae Albertus (sic enim Ordini Theutonicorum praesidens appellatus est) promoturus graue bellum aduersus Regem Poloniae, monetam multo aere, seu cupro respersam, quadrata figura cudi iussit: quem Rex Daniae Christiernus II. contra Sueones Gothosque pugnaturus secutus, similem monetam, Klipping dictam, fieri praecepit: valoremque maiorem ex autoritate, quàm aeris bonitate imposuit villissimae huic monetæ: qua multiplicata, seditiosorumque opera concurrente, in adeptione regni voti compos factus est. Sed breui momento. Surrexit enim illustris adolescens Gostaus Ericson, qui sæuitiam Christierni fugiens, procerum ac populi consensu, regna Suecorum ac Gothorum gubernanda suscepit, exiguoque temporum intervallo simili multiplicata moneta, atque militibus erogata, Christiernum è regnis totaliter exclusit. Sed nec ita facilis erat introducti numismatis, licet abiectissimi, & per tot ampla

dominia dispersi, abrogatio, donec allegatis euidentissimis tam pessimae monetae incommodis, prouida circumspectione D. Ioannis Magni Gothi Legati Apostolici, ac electi Archiepiscopi Vpsalensis, in publico totius regni conuentu, nunquam deinceps valitura abrogaretur. Igitur comportatam hanc monetam prouinciales praesides, seu natu maiores, in campanas Ecclesiarum, adhibitis artificibus peritis, ad obsequium Dei transfuderunt. Regnisque vtcunque pacatis, rediit vetus moneta: sed rerum pretia odiosè eleuata, non ita faciliter ad aequalitatem reduci poterant, vt alias indiscretissimè per externos homines erant introducta.

De vtilitate legalis Monetae. Cap. XV.

Qvemadmodvm omnibus compertum relinquitur, illum esse miserum fiscum, qui vilitate monetarum colligitur ex tributo subditorum: ita opulentus, & securus habetur, qui iure, valoreque collectus est ad publicam vtilitatem. Mira igitur vtilitas ad amputandas regionum, ac hominum seditiones, dolos, fraudes, periuria, & reliqua indicibilia mala, est in legali & iusta moneta, ex forma signi, materia metalli, ac pondere constans: qualem vetusto tempore regio Aquilonaris cum vrbibus Germaniae conformiter retinens, pacis pulchritudinem habuit, & omnia bona comitantia eam: tantoque temporum spatio eandem obtinere creditur quanto ea media fouet, & amplectitur, vnde perenniter coalescere possit, hoc est, quòd pares pondere & pretio denarii sint, quocunque deducti fuerint in possessionem alienae crumenaе, praesertim aurei nummi, qui similitudine ponderum, diuersitate imaginum, conformitate granorum, barbaras nationes ducere solent in admirationem, & stuporem, vt cum talibus principibus, quorum haec signa videntur, pacem cupiant, vel oblatam sine cunctatione susceperint. Pulcherrimum huius rei testimonium Pli. lib. VI. cap. XXII. de Romanis affert, cum quibus ob praedicta numismata principes Indiae & Taprobanae, inire & seruare amicitiam affectabant, arbitantes eam gentem magnam tenere iustitiam, quae tot pretiosis, tamque miris, variisque insculptis imaginibus ostenderet vnitatem: in qua reliquae virtutes pulchro ordine catenatae videntur. Sed neque illa harmonia diu carere potuit turbatore: nam monetarii, quos constat in publicam vtilitatem specialiter fuisse susceptos, ad priuatum commodum respicientes, seditiosis hinc inde collectis turbis, Aureliano Imperatori intulere periculosum bellum, quale in sempiternum vocatur Bellum Monetarium. Mira profectò fuit eo in tempore inopia, vel proditio fisci, cum Reges ipsos plurimum posse dicimus, ait Strabo lib. IX. Ideoque ipsos Dynastas, id est, potentes nuncupamus: quoniam quo velint populos, aut vi, aut suasionem perducant. Per munificentias igitur maximè persuasos efficiunt: non enim orationem suadere Regale, sed oratorium est munus. Regiam verò suasionem tunc appellamus, cum donationibus adducant, ferantque quo cupiant. Itaque muneribus exhibendis persuadent: Armorum autem copiis violant & vrgent. Ista verò ambo pecunia veneunt, comparanturque. Nam ille magnum habet exercitum, cui & alendi facultas suppetit, & plurimas effundere largitiones is valet, cui amplissima possessio euènit. Sed de his infra in libris Bellorum aliquid peramplius ostendetur.

De excellentioribus Monetis Septentrionalium regnorum. Cap. XVI.

Valuit plurimum vetusto tempore pecunia coriaria, vt superius eodem lib. cap. XII. dictum est: deinde argentea pura, postmodum mixta: quae multis seculis vsque ad haec tempora, etiam in solo aere cusa durauit. Quae cum certis signis monstrata est Regio fisco, ac Reipublicae inferre irreparabilia damna, repetitus est antiquus cudendi modus, scilicet in puro argento, maximè pro mercibus importandis, vel exportandis. Haecque moneta diuerso aestimata est valore, vtpota sub signo nauicularum, coronarum, vrsorum, auium, canum,

spicarum, & ferrearum clauarum: quae omnia prouinciarum, Regum, Principum, ac communitalum signa sunt. Hoc autem tempore pura moneta argentea valore vnus floreni abundantissimè ad plura centena millia & myriades, annuatim cusa, vsque ad Germaniae, Sarmatiae, & Tartarorum fines exportatur: rursusque veterum Gothorum Regum, Theoderici, Alarici, Theodati, Totilae, Vitigis, & Teiae, monetae aureae regno inferuntur. Maximè delectantur insigniores personae, magnatum signa, faciesque contemplantes.

Liber XIII. De ponderibus & mensuris. Cap. XLVII.

..... Pecuniae ipsae quamuis vsu celeberrimo viles esse videantur, scrutandum tamen est (vt placet Cassiodoro lib. I. de sententia Theoderici Regis Gothorum quanta à veteribus ratione collectæ sunt. Sex enim millia denariorum solidum esse voluerunt, scilicet vt radiantis metalli formata rotunditas ætatem mundi, quasi sol aureus, conuenienter includeret. Senarium verò, quem non immeritò perfectum docta diffiniuit antiquitas, Vnciæ, qui mensuræ primus gradus est, appellatione signauit, quoniam duodecies similitudine mensium computatam, in librae plenitudinem ad anni curricula collegerunt. Meritò ergo libra dicitur, quæ tanta rerum est consyderatione trutinata. Ideò eam violans vt crudelis hostis, & veritatis oppressor, meritò est puniendus: quia cuncta turbantur, dum ponderis, & mensurae integritas cum fraudibus admisceatur. Hæc ille.

OLAUS MAGNUS: HISTORIA OM DE NORDISKA FOLKEN

6. boken. Trettonde kapitlet. Om falskmyntare och deras straff.

Bland folkstammarna i den yttersta Norden brukas hvarken mynt af rent silfver eller af silfverblandad koppar. Detta skyller man de moskovitiska köpmännen, hvilka äro kända såsom falskmyntare. Fostrade i de penninghungriga grekernas skola, anse de det lika ärofullt som inbringande att med uselt mynt, tillverkad af järn, tenn eller blyblandning, lura alla grannfolk, ja äfven sådana som bo långt ifrån deras hemland. Dock aflöper slikt svek ej ostraffadt i den landsände som här är i fråga. Ty det är en känd sak, att mynt af järn, dem man genom beläggning med tenn gjort glänsande och präglat med konungens och rikets vapen, på sin tid i ofantlig mängd utprånglats till det enfaldiga folket af moskovitiska köpmän, som för dem tillhandlat sig allahanda varor efter sitt skön, men att sedermera de kungliga fogdarna strängeligen bestraffat detta svek. Härvid hafva de förfarit så, att de från alla håll låtit hopsamla dylikt mynt och tömt ut det i en ugn, under hvilken eld uppgjorts, samt därpå, då metallen kommit i kokning, inkastat föröfvorna af det lömska bedrägeriet lefvande i ugnen. Andra, som blifvit ertappade med liknande brott, afdagatagas genom att nedsänkas i kokhett vatten, eller hänger man dem på en hög påle med blänkande mynt anbragta öfver hela kroppen. På detta sätt såg jag år 1500 en yngling upphängas utanför staden Linköping i Östergötland. Fördens skull var det ock genom gammal lag och lofvård sedvänja närbelägna landsändar emellan stadgadt, att rätten att slå laga mynt skulle tillkomma konungar och furstar samt kyrkans högre prelater och ämbetsmän; och härvid följde man för vinnande af bättre endrækt den grundsatsen, att mynt af samma halt eller lödighet borde pröglas och vid köp och försäljning erläggas icke blott i Nordens riken, utan äfven i de tyska sjöstäderna.

Fjortonde kapitlet. Om olägenheterna af undermåligt mynt.

Då omsider efter många års förlopp dessa nödvändiga och gagneliga bestämmelser begynte föraktas eller falla i glömska eller på grund af vissa styrandes egen nytta med flit

trampas under fötterna, inträdde i och med myntets förvanskning en stegring af varuprisen utan all likformighet och billighet. Dessutom förekommo öfverallt försök till bedrägerier vid byte och handel. Rättegångar fördes både inom och utom landet, ja drogos t.o.m. inför Roms domstolar, såsom skedde för 50 år sedan i ett mål mellan riksföreståndaren i Sverige Sten Sture och falskmyntaren Otto. Ej långt därefter, då Albert, stormästare af Preussen (så kallas nämligen Tyska ordens styresman) ville företaga ett stort krig mot konungen af Polen, lät han slå ett mynt af fyrkantig form, starkt bemängdt med brons eller koppar. Hans exempel följdes af Danmarks konung Kristiern II, hvilken, då han stod i begrepp att draga i härnad mot svear och götar, påbjöd tillverkningen af ett liknande mynt, kalladt *klipping*; detta usla mynt tillade han genom sitt inflytande ett högre värde, än som på grund af kopparens halt tillkom detsamma; och tack vare meranämnda mynt, som präglades i massor, i förening med upprorsmännens understöd nådde han sina önsknings mål och kom i besittning af riket. Dock blott för en kort tid. Ty nu uppträdde den lysande ynglingen Gustaf Eriksson, hvilken, sedan han först måst fly för Kristierns tyranni, genom de stores och folkets enhälliga val öfvertog styrelsen i Svea och Göta riken och efter en kort tid, med tillhjälp af ett liknande mynt, som han i mängd lät slå i och för sina truppers besoldande, helt och hållet fördref Kristiern ur dessa riken. Emellertid var det införda myntet, hur dåligt det än var, icke så lätt att afskaffa, sedan det en gång vunnit utbredning inom så många vidsträckta vällen. Slutligen blef det likväl, tack vare herr Johannes Magnus Gothus, apostolisk legat och utvald ärkebiskop i Upsala, hvilken med förutseende klokhet påvisade de olägenheter, som ett så uselt mynt uppenbarligen måste medföra, på allmänt riksmöte afskaffadt för att aldrig mera varda gällande. I följd häraf läto landskapens styresmän eller äldste hopsamla detta mynt och med tillhjälp af skickliga konstnärer därpå gjuta kyrkklockor, Gudi till behag. Under de någorlunda fredliga förhållanden som nu inträdt i riket kom det gamla myntet ånyo i bruk; men de öfver höfvan stegrade varuprisen, sådana de en gång utan minsta urskilning blifvit införda af utländska män, gick det ej så lätt att återföra till en skälighöjd.

Femtonde kapitlet. Om gagnet af laga mynt.

Liksom hvar man vet, att den rikskassa befinner sig i ett eländigt tillstånd, som under tider af myntförsämring hopbringas genom undersåtarnas gärdar, är däremot den att anse rik och säker, som af fullgodt mynt samlats till allmänt gagn. Något som i oerhörd grad bidrager till att i förhållandet mellan hela länder såväl som mellan enskilda människor förekomma söndringar, svek, bedrägerier, mened och obeskrifligt mycket annat ondt, är ett laga och redbart mynt med fullgod prägel, metallhalt och vikt. Ett dylikt mynt af likformig beskaffenhet användes i gamla tider i Norden såväl som i de tyska städerna; och under den tiden åtnjöto nordborna fredens välsignelse och alla de förmåner som åtfölja densamma. Så länge skola de ock efter all förmodan få behålla detta goda, som de ägna trogen omsorg åt de medel, som kunna befordra dess fortvarande bestånd, d.v.s. så länge dalerna förblifva sig lika i vikt och värde, i hvilken främmande pung de än månne hamna. Särskildt gäller detta om guldmynten, hvilka, om de med växlande prägel förena likhet i vikt och öfverensstämmelse i halt, pläga väcka barbariska folkslags beundran och häpnad, så att de åstunda att hafva fred med sådana furstar, hvilkas bild slikt mynt visar, eller, om den erbjudes dem, utan tvekan mottaga den. Ett lysande bevis för detta sakförhållande anför Plinius (bok VI, kap. 22) från romarnas historia. Han berättar nämligen, att det var ett mynt af ofvan antydda beskaffenhet som bestämde furstarna af Indien och Taprobana att

eftersträfvä en varaktig vänskapsförbundselse med dessa. De höllo nämligen före, att ett folk, som genom ett så stort antal dyrbara mynt, pröglade med så underbara och mångahanda bilder, visade sin enhet, måtte vara i besittning af en stor rättfärdighet - och genom den dygden äro alla de andra i den skönaste ordning förbundna. Emellertid fick denna enighet icke länge förblifva ostörd; ty myntarna, hvilka dock utan all fråga särskildt fått till sin uppgift att vårda sig om det allmänna bästa, sågo blott på sin egen fördel: de samlade från alla håll upproriska skaror och började mot kejsar Aurelianus ett farligt krig, som för all framtid bär namnet »Myntarkriget». Stor var i sanning den brist och rutenhet, som den tiden rådde i den kejserliga skattkammaren. »Vi säga dock eljest», yttrar Strabo i sin 9. bok, »att just konungarna äro de mäktigaste af alla. Därför benämna vi dem också *dynaster*, hvilket betyder »de mäktiga». Vi kalla dem så, enär de leda folken efter sin vilja antingen på våldets eller öfvertalningens väg. Nu är det förnämligast genom frikostiga gåfvor som de öfvertala människor; ty att öfvertala med ord hör icke konungen, utan talaren till. Men en »kunglig öfvertalning» kalla vi det, då konungarna genom skänker leda människorna efter sina önsknings. Genom att utdela gåfvor är det sålunda som de verka på öfvertalningens väg, och genom väpnade härar är det som de tvinga på våldets väg. Men bägge dessa maktmedel säljas och köpas för penningar. Ty endast den har en stor krigshär, som äfven äger tillgångar nog för att föda den, och den kan strö omkring sig de flesta gåfvorna, som fått på sin lott de största ägodelarna.» Härom skola vi emellertid utförligare yttra oss längre fram i böckerna om krig.

Sextonde kapitlet. Om de förnämsta mynten i de nordiska rikena.

I gamla tider stod mynt af läder högt i värde, såsom förut är anmärkt i denna boks 12. kapitel. Därnäst kom ordningen till mynt af rent silfver, sedan till mynt af blandad silfverhalt. Detta sista bibehöll sig under många århundraden ända fram till vår tid, vid sidan därpå slogs ock mynt enbart af koppar. Då emellertid detta slags mynt, efter hvad vissa tecken gåfvo vid handen, åsamkade den kungliga skattkammaren och riket oersättliga förluster, återupptogs det gamla bruket att slå mynt af rent silfver, särskildt afsedda för in- och utförselns behof. Detta mynt gällde olika, allt efter dess prägel, som utgjordes exempelvis af båtar, kronor, björnar, fåglar, hundar, ax eller järnklubbor - allt vapen, de där fördes af olika landskap, konungar, stormän eller samhällen. Nu för tiden slås ett mynt af rent silfver, motsvarande en florins värde, i stor mängd, intill flera hundra tusental om året samt utföres ända till tyskars, polackers och tatarers landsänder. Å andra sidan införas i riket guldmynt, pröglade under de gamla gotiska konungarna Theoderik, Atalarik, Theodatus, Totilas, Vitiges och Teia. Framstående personer finna ett stort nöje i att betrakta stormäns vapen och bilder.

13. boken. Fyrtiosjunde kapitlet. Om mått och vikt.

----- Vikten är bestämmande vid köp och försäljning af alla slags metaller, såsom silfver, koppar, brons och järn, som finnas inom landet, samt tenn och bly, som införas från utlandet. Dock har man i denna det lutherska kätteriets osälla tid, Gud bättre, äfven tagit sin tillflykt till falska vikter, enkannerligen i fråga om floriner, såsom ofvan i 6. boken är visadt på tal om falskt mynt. Hvad penningar angår, aktas de väl på grund af sitt ideliga bruk för ringa ting, men det är väl värdt - såsom Cassiodorus i 1. boken framhåller i enlighet med goternas konung Theoderiks åsikt - att undersöka, hvilken djupsinnig beräkning de gamle lade till grund för bestämmande af deras värde. De befinnas sålunda hafva velat, att

6.000 denarer skulle utgöra en *solidus*. Härmed åsyftade de, att den strålande metallen, formad till en rund skifva, liksom en gyllene sol skulle träffande i sig innesluta talet för världens ålder. *Sextalet* åter, hvilket den högt bildade forntiden med rätta betecknade såsom ett fullkomligt tal, framhävdes särskilt genom benämningen *uncia*. Denna är den ursprungliga viktenheten, ty tagen 12 gånger i öfverensstämmelse med månadernas antal fyllde den ut viktsatsen för ett pund, hvilket man sålunda erhöll genom att efterbilda årets kretslopp. Med skäl bär sålunda pundet sitt namn (*libra* = jämvikt), då det afvägts på grundvalen af så djupgående betraktelser. Fördenskull förtjänar ock den, som förvanskar det, att straffas som en grym fiende och undertryckare af sanningen, ty då felfriheten i mått och vikt svikligen rubbas, upplöses samfundsordningen. Så långt den anförde författaren. - - - - -

SUMMARY

John Granlund: Olaus Magnus as a Numismatist.

In Nord. Num. Årsskrift for the year 1947 the author published a study on the twelfth chapter of the sixth book of: *Historia de gentibus Septentrionalibus* by Olaus Magnus, printed in Rome 1555. The present paper deals with the remaining numismatic chapters 13-16 in Olaus Magnus's sixth book, reprinted as appendix pag. 51-53. Olaus Magnus was not only a collector of coins, for his antiquarian interests included research into monetary systems. The author separates three sources: oral tradition, historical documents no longer accessible to us, and diverse literature. He deals at some length with the crimes of forgery, which were common in the latter part of the Middle Ages as well as the customary punishments for these crimes, boiling and hanging. The hanging was performed in such a way that it became a so-called reflecting punishment. Olaus Magnus's statements of the archbishop's right of coinage is also discussed, as well as the tradition of a sort of reciprocal coin-community between the Scandinavian countries and the Hanseatic towns, according to the author's opinion indicating the time about 1363-1410. Coin-deterioration up to the so-called clipping is commented on in connection with the fourteenth chapter. In the fifteenth chapter the author touches on the question of the minting of gold coin in Sweden and Gustav Vasa's goldimport, which is proved through finds and contemporary sources. Concerning the discussion on the sixteenth chapter, which the author thinks has been too severely reduced editorially, it is maintained that Olaus Magnus worked with a coincollection whose worn coins left a certain margin for imagination.